

Ur *Fjärde internationalen* 1-1988

Salah Jaber

Den återuppblomstrande islamska fundamentalismen

Följande artikel skrevs ursprungligen i början av 1981 och publicerades först på franska i *Quatrième Internationale*.¹ Men jag tror att innehållet fortfarande är relevant i dag, sex år senare. Detta av många orsaker.

Först och främst är den islamska fundamentalismens återuppblomstring fortfarande, olyckligtvis, ett av de mest utmärkande dragen för den politiska utvecklingen i Mellanöstern. Artikeln utgör en koncis förklaring av detta fenomen. Det förklaras av strukturella och historiska faktorer såsom de berörda ländernas samhällsformation, den ekonomiska krisen, den nationella borgarklassens överspelade roll som progressiv kraft och den organiserade arbetarrörelsens bankrutt. Artikeln såg den islamska fundamentalismens uppgång som ett långsiktigt fenomen, snarare är en ”bubbla” som skulle komma att spricka.

Dessutom har det inte skett några mer omfattande politiska förändringar som på ett avgörande sätt förändrat den bild som framställts. Ett par saker bör emellertid omnämnas. I Egypten, till exempel, förvärrade fundamentalisternas mord på Anwar Sadat i oktober 1981 på ett avgörande sätt förhållandet mellan regeringen och hela den islamska rörelsen i landet. Resultatet blev att den egyptiska borgarklassens – eller snarare dess dominerande fraktion – förnöjsamhet gentemot den fundamentalistiska rörelsen som den här skisseras, har banat vägen för ett mer konfrontationistiskt förhållningssätt. I Libanon har det förfall som uppstod efter Israels invasion i kombination med en ekonomisk kris – av latinamerikansk omfattning – utan tidigare motsvarighet, lett till en snabb tillväxt för den fundamentalistiska rörelsen inom det Shiitiska samfundet, som svarar mot det beskrivna fenomenet, men med speciell anknytning till rörelsen i Iran.

För det tredje var många av de frågor som restes då kontroversiella bland revolutionära marxister, i synnerhet i förhållande till den iranska revolutionen. De åsikter som fördes fram om exempelvis den i grunden reaktionära men motsägelsefyllda naturen hos Khomeiniledarskapet har sedan dess bekräftats. I artikeln hävdas helt riktigt att Khomeiniregimens utveckling skulle vara oviss, vilket understöds av två viktiga särdrag för den. Först för att oljeinkomsterna skulle ge den nya regimen en viss rörelsefrihet vilken vore otänkbar under normala kapitalistiska villkor; och för det andra i det att den visar att de fundamentalistiska krafterna och de sociala skikt som attraheras av dem var mycket olikartade, en faktor som innefattade tillväxten av ”en rivaliserande och antagonistisk mångfald av krafter, vilkas bräckliga enighet bara så här långt upprätthållits av Khomeinis auktoritet”. Sedan dess har de inre stridigheterna inom regimen i Iran bara bekräftat detta antagande, från utvisningen av Bani Sadr ett par månader efter artikeln skrevs, till den pågående striden mellan Rafsandjani- och Montazerifraktionerna. Det behöver knappt nämnas att Khomeinis död, utifrån dagens situation, bara skulle förvärra krisen. Artikeln innehöll ursprungligen en förutsägelse som inte fanns med i den version som publicerades på franska. Där sades att: ”Om februarirevolutionen 1979 inte hade avväpnat armén, hade den – till Ayathollornas stora sorg – tagit makten. Detta lämnar möjligheten att Iran skulle gå under åt sidan.” Detta visade sig vara korrekt, och underströks än mer av förlängningen av kriget mellan Iran och Irak.

Artikeln reser den ofrånkomliga frågan om förhållandet mellan islamsk fundamentalism och fascism. Det är i grunden sant att den fundamentalistiska rörelsen delar många av de kännetecknen för fascism som beskrivits av Leo Trotskij: dess sociala bas, karaktären på dess

¹ *Quatrième Internationale*, nr 6 oktober-december 1981

politiska ideologi, dess våldsamma antikommunism och dess totalitarianism. Det finns emellertid tre avgörande faktorer som förhindrar oss att reducera den fundamentalistiska rörelsen till en enkel variant av fascism.

Historiskt har fascismen varit sammanlänkad med storkapitalet genom att vara dess förlängda arm i regeringsställning, genom att utgöra en extrem form av bonapartism och på samma gång förbättra villkoren för reproduktion (givetvis från en kapitalistisk utgångspunkt). I de länder där fascismen kom till makten skapade den ett nytt utrymme för tillväxt för de kapitalistiska produktivkrafterna inom ramen för en allmän kris för imperialismen. Ur denna utgångspunkt är den fundamentalistiska rörelsen mer efterbliven än fascismen var.

När den fundamentalistiska rörelsen under kontrarevolutionen blir mer än en allierad till borgarklassen och försöker ta makten själv, börjar den kämpa mot det existerande borgerliga styret, som faktiskt utgörs av staten och privatkapitalet. Under de senaste tio åren har den fundamentalistiska rörelsens uppgång ersatt den försvagade arbetarrörelsen. Storkapitalets företrädare har alltså inte ansett det vara nödvändigt att välja det mindre onda och ingå en allians med det. Fundamentalisterna har därför, som vi såg i Iran, inte kunnat ta makten med stöd av någon av de dominerande delarna av borgarklassen.

I själva verket är den enda del av borgarklassen med vilken den fundamentalistiska rörelsen har samröre den traditionella "borgarklassen", det vill säga den del av den härskande klassen som representerar en kontinuitet med det förkapitalistiska produktionssättet; handelskapitalet i förening med småskaliga producenter för den inhemska marknaden, inklusive de som säljer billiga importerade konsumtionsvaror. Detta passar småborgerskapet väl, eftersom de inte vill se att det nationella industrikapitalet gynnas på bekostnad av deras kvantitativa och kvalitativa köpkraft. Den relativa betydelsen för denna del av den härskande klassen, både historiskt och i dag, är ett av särdragen för samhällena i Mellanöstern. Islam var från början sammanlänkad med de aristokratiska köpmännen i Mekka. Detta utmärkande kännetecken för den islamska rörelsen innebär att den är mer trogen sin specifika reaktionära utopi än fascismen, då den försöker vrida den kapitalistiska utvecklingens klocka tillbaka. En islamsk diktatur kan aldrig medföra framsteg för produktivkrafterna, utan kommer snarare att orsaka en tillbakagång, eller i bästa fall, stagnation.

Den naturliga följderna av detta är motsatsfyllda: eftersom den fundamentalistiska rörelsens kamp för makt främst riktar sig mot det privata storkapitalet i förening med imperialismen (vilket inte var fallet i Libyen, Syrien eller Afghanistan), och då denna kamp äger rum i länder där arbetarrörelsen är svag om än inte icke-existerande, och då, av denna orsak, anti-kommunismen är en relativt underordnad aspekt för fundamentalismen, träder dess folkliga sida i förgrunden. Ur detta följer att revolutionärer står inför strider med massomfattning, i vilka de finner sig vara på samma sida av barriaderna som de islamska fundamentalisterna och måste slåss med dem mot den "gemensamma fienden", något som vore otänkbart under fascismen. Upploppen i Egypten var ett exempel på detta. Men givetvis utgör varje kompromiss som föreslås av fundamentalisterna som ett resultat av en sådan situation en oerhörd fara för alla delar av vänstern, både moraliskt och fysiskt (som i Iran och Libanon).

Den fundamentalistiska ideologins natur tjänar bara som en fördjupning av komplexiteten av de taktiska problemen som ställs genom deras politiska kamp. I motsats till fascismen, som frambringar en ideologi som grundas på dess upphovsmäns nationalistiska och rasistiska slagord, förkastar den fundamentalistiska rörelsen per definition varje ny doktrin och stödjer en sekelgammal ideologi grundad på den islamska religionen. I motsats till fascistisk eller till och med marxistisk ideologi, uppfattas inte fundamentalismen som om den kom utifrån det muslimska samhället, utan som något inneboende och medfött. De politiska och religiösa tvektigheterna i dess åskådning gör det svårt att föra samma ideologiska kamp som är

nödvändig mot fascismen. Detta problem försvåras av det omöjliga i att skilja det politiska från det i religiösa i Islam. I detta avseende, och i synnerhet i tider då den populistiska sidan av rörelsen kommit i förgrunden, har marxisternas *ideologiska* taktik mer grundats på Lenins skrifter om religion, än på Trotskijs skrifter om fascismen. Som Lenin skrev i sin artikel ”*Om Arbetarpartiets inställning till religionen*”:

”Under (vissa) omständigheter kan ateistisk propaganda visa sig vara onödig och osympatisk, inte bara ur den uppenbara synvinkeln att den stöter ifrån mer efterblivna krafter eller att den ger oss mindre stöd i val, etc, utan med utgångspunkt från att ett verkligt framsteg för klasskampen under det moderna kapitalistiska samhällets villkor, i sig själv kommer att leda de religiöst troende till socialdemokratien och ateismen hundra gånger mer effektivt än varje ateistisk predikan...

Marxister måste lära sig att utgå ifrån det verkliga läget, de måste lära sig att gå en balansgång mellan anarkism och opportunism (denna balansgång är relativ, flexibel, föränderlig, men existerar ändå); de måste lära sig att varken falla i den anarkistiska revolutionära propagandans innehållslösa och abstrakta fälla eller i småborgerskapets eller de liberala intellektuellas filistinism² och opportunism. Dessa tvivlar på kampen mot religionen, glömmer de uppgifter som finns här, inrättar tron på gud, inte efter klasskampens behov, utan efter ett tarvligt och sorgligt schema: förolämpa inte folk, stöt inte bort folk...³

Slutsatsen blir att det enda fungerande motgiftet mot dagens återuppblomstrande islamska fundamentalism är en massiv ökning av arbetarnas klassmedvetande, även om det måste komma utifrån. Arbetarklassens revolutionära kamp är mycket mer kraftfull och universell än den fundamentalistiska ideologins obskyrntism.⁴

Varje hastig generalisering av den återuppblomstring av den islamska fundamentalismen som utmärkt det sista kvartsseket under 1900-talet, omintetgjorts av den omfattning och de skilda former den tagit sig. Det vore helt felaktigt att jämföra de polska arbetarnas katolicism med reaktionärernas under Francisco Franco utan att analysera de gemensamma dragen i Spaniens och Polens agrara historia, eller det politiska och ideologiska innehållet i deras respektive katolicism.

På samma sätt förhindrar en försiktig elementär analys en jämförelse av sådana skilda fenomen som återuppblomstringen av det muslimska prästerskapet och/eller de politiska rörelserna i Egypten, Syrien, Tunisien, Turkiet, Pakistan, Indonesien eller Senegal, Zia-Ul Haq militärdiktatur i Pakistan eller Moammar Kadaffis i Libyen, det iranska Shiitiska prästerskapets maktövertagande eller den afghanska gerillan, och så vidare. Även i underliggande fenomen som, på ytan framstår identiska, såsom utbredningen av olika delar av samma rörelse – det muslimska ”Brödrskapet” i Egypten och Syrien – finns det en skillnad i politiskt innehåll och funktion som bestäms av deras olika omedelbara mål. För trots enighet om himmelska angelägenheter och vardagsproblem, och trots liknande, till och med identiska, samfund och organisatoriska former, förblir de muslimska rörelserna i grunden politiska rörelser. De är alltså uttryck för i högsta grad jordiska samhällspolitiska intressen.

En politisk religion

Islam har inte ”invaderat” politiken. Islam och politik har alltid varit oskiljbara. Islam är en politisk religion i ordets etymologiska bemärkelse. *Kravet på ett åtskiljande mellan kyrka och stat i muslimska länder är alltså mer än sekulariserande: det är öppet anti-religiöst.* Detta underlättar förklaringen av varför ingen av de större borgerliga eller småborgerliga strömningarna i den islamska världen – med undantag av kemalismen i Turkiet – har fört fram

² Filistin = icke-student, bracka, källborgerlighet. /ö.a./

³ Lenin, *Om religionen*, Progress Moskva/Arbetarkultur Stockholm 1972

⁴ Obskyrntism = upplysningsfientlighet. /ö.a./

kravet på en sekularisering. Vad som överallt annars är en elementär demokratisk fråga – åtskiljandet mellan kyrka och stat – är så radikal i muslimska länder, i synnerhet i Mellersta östern, att detta även under proletariats diktatur kommer att bli svårt att genomföra. Det är dessutom bara arbetarklassen som kan genomföra detta.

Vidare har de demokratiska klasserna i de muslimska samhällena på det hela taget visat mycket litet intresse av att ifrågasätta sin egen religion. Islam har inte under 1900-talet setts som det ideologiska kitt som håller samman en utdömd feodal eller semifeodal klasstruktur i dessa samhällen. Det ses snarare som en grundsten för nationell identitet vilken förhånats av utländska kristna (också ateistiska) förtryckare. Det är inte en tillfällighet att Turkiet är det enda muslimska samhället som inte har underkastats ett direkt utländskt herravälde under 1900-talet. Mustafa Kemal var också ensam bland sina likar. Han stred inte främst mot kolonialism eller imperialism, utan mot Sultandömet, en kombination av världslig och andlig makt (Kalifatet). Å andra sidan hade en borgerlig nationalist som var så radikal som Nasser allt intresse av att erkänna Islam i sin huvudstrid – mot imperialismen. Detta var ett enkelt sätt att på samma gång värja sig mot vänstern och högern.

Fundamentalismen: ett helhetsprogram

Islam som en av många delar av de nationalistiska, även om de är fundamentalistiska, strömningarnas ideologi är inte ämnet för den upp sats som följer. Den sortens Islam har tjänat ut sin tid, liksom de strömningar som slutit upp bakom den. Vi skall mer allmänt skilja mellan Islam använt som ett medel för att skapa och göra anspråk på en identitet för en nation, ett samfund eller till och med en sekt, och Islam uppfattat som ett slutresultat i sig självt, *ett helhetligt världsomfattande mål*, ett unikt, helhetligt program. ”Koranen är vår Konstitution”, förklarade Hassan Al-Banna, grundare av det muslimska Brödraskapet 1928. Den Islam som intresserar oss är den Islam som upphöjts till en absolut princip, högt ovan alla andra krav, strider och reformer – det muslimska Brödraskapets, ”Jamaat-i-Islami”, de olika sammanlutningarna av Ulemas och de iranska Ayatollornas rörelses (vars organiserade uttryck är det Islamska Republikanska Partiet) Islam. Den gemensamma nämnaren för dessa skilda rörelser är *Islamsk fundamentalism*, det vill säga önskan att *återvända till Islam*, strävandena efter en islamsk utopi som inte begränsas till en enda nation, utan omfattar hela den muslimska befolkningen, om inte hela världen. I denna anda förklarade Bani-Sadr för den i Beirut utkommande dagstidningen *An-Nahar* 1979, att ”Ayatollah Khomeini är internationalist; han går emot de islamska stalinisterna som vill bygga Islam i ett enda land” (sic!) Denna ”internationalism” uttrycks på samma sätt av det faktum att de ovan nämnda rörelserna går över gränserna för sina ursprungsländer och/eller upprätthåller nära förbindelser med varandra. De förkastar nationalismen i dess inskränkta bemärkelse, och ser de nationalistiska strömningarna – också de som bekänner sig till Islam – som rivaler, om än inte motståndare. De motsätter sig utländskt förtryck eller den nationella fienden i namn av Islam och inte i försvar av ”nationen”. För Khomeini är alltså inte USA så mycket imperialism som ”Hin onde”; Sadam Hussein är framför allt ”ateist”, en ”otrogen”. För alla rörelser i fråga är Israel inte så mycket den sionistiska inkräktaren som ”den judiska inkräktaren på helig islamsk mark”.

En småborgerlig rörelse

Hur progressiva, nationella och/eller demokratiska de objektiva kännetecknen på delar av den kamp som leds av olika strömningar inom den islamska fundamentalismen än är, står det fortfarande klart att deras ideologi och deras program *i grunden* och per definition är *reaktionär*. För vilken sorts program strävar efter att bygga upp en islamsk stat, en trogen kopia från 700-talet efter Kristus, om inte en reaktionär utopi? Vilken sorts ideologi strävar efter att återskapa ett trettonhundra år gammalt styre, om inte en ytterst reaktionär? Därför är

det felaktigt om än inte absurt att definiera de islamska fundamentalistiska rörelserna som borgerliga, oavsett om de i kampen går samman med delar av eller hela borgarklassen i sina länder. Det är lika felaktigt att definiera dem som revolutionära när de råkar i konflikt med samma borgarklass. *Den islamska fundamentalistiska rörelsen är småborgerlig*, lika mycket beroende på karaktären på dess program och ideologi, som på dess sociala sammansättning och även dess grundares sociala ursprung.

De föraktar företrädarna för storkapitalet, arbetarklassen, de imperialistiska staterna och arbetarstaterna lika mycket. De är fientliga gentemot de två poler i industrisamhället som hotar dem: borgarklassen och arbetarklassen. De står närmast den fraktion av småborgerskapet som beskrivs i Kommunistiska Manifestet:

”Mellanskikten, den lilla fabrikanter, den lilla köpmannen, hantverkaren, bonden, alla bekämpar bourgeoisin för att skydda sin existens som mellanskikt mot undergång. De är alltså icke revolutionära utan konservativa. Än mer, de är reaktionära, ty de söker vrida historiens hjul tillbaka.”⁵

Den småborgerliga islamska reaktionen finner sina ideologer och organiserande kader bland de ”traditionella intellektuella” i det muslimska samhället, *ulemas*, men också bland de lägre skikten bland borgarklassens ”organiska intellektuella”, de som kommer från småborgerskapet och är dömda att förbli där: i synnerhet lärare och präster. Då den islamska fundamentalismen har herraväldet, rekryterar den främst på universiteten och andra centra där ”intellektuella” kommer fram, där de förblir mer avhängiga sitt sociala ursprung än av en hypotetisk och svårgripbar framtid.

Den sociala basen

I de länder där den islamska fundamentalistiska reaktionen lyckats att själv utgöra en massrörelse, och där den nu har vind i seglen, har den en hög andel medelklass, enligt definitionen i Kommunistiska Manifestet: fabrikanter, handelsmän, hantverkare och bönder. Men där den islamska fundamentalismen bryter fram, sätter den inte bara en viss del av mellanskikten i rörelse, utan också delar av andra klasser som mellanskikten nyss ynglat av sig som effekt av den primitiva kapitalackumuleringen och utarmandet. På så vis blir de delar av arbetarklassen som senast blivit proletariserade, och framför allt de delar av sub-proletariatet som av kapitalismen berövats sin tidigare ställning som småborgare, särskilt mottagliga för den fundamentalistiska agitationen och mottagliga för att dras med av den.

Så ser den islamska fundamentalismens bas, dess massbas, ut. Denna bas sluter dock inte automatiskt upp bakom den religiösa reaktionen på samma självklara sätt som borgarklassen står bakom sitt eget program. Oavsett massornas religiösa känslor, även om den är islamsk, finns det ett kvalitativt gap mellan denna känsla och uppslutningen bakom religionen som en världslig utopi. För att folkets opium skall framstå som ett attraktivt alternativ i automationens tidevarv, är det helt nödvändigt att de nämnda massorna inte har något annat val än att hänga sig åt Gud. För det minsta man kan säga om Islam är att dess omedelbara tillämplighet inte är uppenbar! I själva verket reser den islamska fundamentalismen fler problem än den löser. Förutom problemet att förverkliga ett trettonhundrade år gammalt världsligt rättssystem finns också frågan om att göra den fullkomlig. Även om denna rätt är många hundra år yngre än den romerska, formades det av ett samhälle som var oerhört mer efterblivet än det antika Rom. (Koranen var till stor del påverkad av Toran, på samma sätt som arabernas levnadssätt mycket liknade hebréernas.)

⁵ *Marx i ett band*, s 70, Prisma, Lund 1976

Med andra ord är även den mest ortodoxe muslimske fundamentalisten oförmögen att möta de problem som de skriftlärdade förenklar i det moderna samhället, såvida inte de senare blir helt despotiska och därför en källa till ändlösa konflikter mellan de skriftlärdade. Det finns alltså lika många uttolkningar av Islam som det finns uttolkare. Den kärnpunkt i Islam som förenar muslimerna tillfredsställer på intet sätt småborgerskapets pressande materiella behov, oavsett om den kan eller inte kan tillfredsställa deras andliga behov. *Den islamska fundamentalismen är i sig själv inte på något sätt det bästa programmet för strävandena hos de sociala skikt som mobiliseras bakom den.*

Mellanskikten

Den ovan beskrivna sociala basen kännetecknas av dess politiska mångfald. Citatet ovan ur *Kommunistiska Manifestet* beskriver inte ett fastlåst förhållningssätt för mellanskikten utan bara det verkliga innehållet i deras kamp mot borgarklassen när de vänder sig emot den. För innan mellanskikten inledde sin kamp mot borgarklassen, var de dess allierade i kampen mot feodalismen; innan de sökte vrida tillbaka historiens förlopp bidrog de till att föra den framåt. *Mellanskikten utgör framför allt den demokratiska revolutionens och den nationella kampens samhällseliga bas.* I beroende och efterblivna samhällen, som de muslimska, behåller mellanskikten denna roll så länge som den nationella och demokratiska revolutionens uppgifter inte är fullbordade. De är de mest glödande anhängarna av varje borgerligt ledarskap (till och med småborgerligt) som inristar dessa uppgifter på sitt baner. Mellanskikten utgör verkligen bonapartismens och den uppåtstigande borgarklassens sociala bas. (De utgör i själva verket all borgerlig bonapartismens social bas.) Det är därför nödvändigt att de borgerliga och småborgerliga ledarskap som försöker lösa de nationella och demokratiska frågorna har nått sin egen gräns när de slutför uppgiften, att de har förlorat sin trovärdighet bland stora delar av mellanskikten, så att de lösgör sig från dem och finner andra vägar.

Givetvis ifrågasätter inte mellanskikten, så länge som en uppgång för kapitalismen verkar leda till sociala förbättringar och så länge som deras levnadsvillkor förbättras, den rådande ordningen. Även då de saknar en egen politik eller entusiasm, spelar de icke desto mindre rollen av den ”tysta majoriteten” under det borgerliga styret. Men så snart som det kapitalistiska samhällets utveckling sätter hela sin press på mellanskikten – pressen från nationell och/eller internationell konkurrens, inflation och skuldsättning – blir de en mäktig kraftkälla för de oppositionella krafterna mot den härskande makten. De står fria från borgerlig kontroll och är än mäktigare på grund av det raseri och den våldsamhet som småborgerskapet utvecklar när det ansätts sakna motstycke.

Reaktion eller revolution

Inte ens då är det revolutionära alternativet nödvändigtvis det enda möjliga för småborgerskapet, förtryckta av det kapitalistiska samhället och desillusionerade av de nationellt-demokratiska borgerliga och småborgerliga ledarskapen som de är. Ett annat alternativ står alltid öppet för dem, åtminstone i teorin. De ställs inför valet mellan *reaktion och revolution*. De kan faktiskt delta i den revolutionära kampen mot borgarklassen, som det *Kommunistiska Manifestet* förutsäger

”Om de (mellanskikten) är revolutionära, så är de det med hänsyn till sin förestående övergång till proletarietet, så försvarar de icke sina nuvarande utan sina framtida intressen, så lämnar de sin egen ståndpunkt för att ställa sig på proletarietets.”⁶

I de efterblivna och beroende samhällen som *Kommunistiska Manifestet* inte kunde förutse⁷, har mellanskikten absolut inget behov av att överge sin egen ståndpunkt för att ställa sig under

⁶ Marx i ett band, a a, sid 70

arbetarklassens ledning. Tvärtom är det genom att ta mellanskiktens strävanden under sina egna vingar, främst de nationella och demokratiska uppgifterna, som arbetarklassen kan dra in dem i sin egen kamp. Men för att arbetarklassen skall kunna vinna mellanskiktens tillit måste den ha ett trovärdigt ledarskap som har utmärkt sig politiskt och i handling. Om majoriteten av arbetarklassens ledarskap tvärtom har diskrediterat sig själv i den nationellt-demokratiska politiska kampen (samtidigt som det upprätthållit sin majoritetsställning på grund av sin roll i fackföreningarna eller på grund av bristen på ett alternativt ledarskap), om det visat sig skyldigt till bristande politisk initiativkraft mot den rådande ordningen, eller ännu värre, om det stödjer den härskande ordningen, då kommer mellanskikten inte att ha något annat alternativ än att lyssna till den småborgerliga reaktionen – till och med om den är så dunkel som den islamska reaktionen – och kanske lyssna till dess lockrop.

Några exempel

I alla länder där den islamska fundamentalismen har fått fäste, främst i Egypten, Syrien, Iran och Pakistan, finns alla de ovan nämnda förutsättningarna.⁸ I alla dessa länder har mellanskiktens villkor kraftigt försämrats under de senaste åren. Även om en del av dessa länder exporterar olja, har det enda resultatet av den omfattande oljeprishöjningen för majoriteten av mellanskikten varit en galopperande inflation. Dessutom är de borgerliga och småborgerliga nationellt-demokratiska ledarskapen diskrediterade i dessa länder. I de fyra nämnda länderna har dessa ledarskap ställts inför testet att inneha statsmakten. I försöken att genomföra sina nationellt-demokratiska program, har de alla runt omkring sig, vid olika tillfällen i sin historia, skapat en nästan fullständig enighet inom mellanskikten. En del länder, främst Egypten och länder under egyptiskt inflytande där Nasser hade ett oerhört inflytande, gick mycket långt i denna riktning. Dessa nationalisterna lyckades, eller lyckas till och med fortfarande, hålla sig kvar vid makten under lång tid på grund av att de kom till makten genom att ta armén till sin hjälp.

I Iran och Pakistan där nationalisterna bildade civila regeringar drev armén snabbt bort dem. Mossadegh och Ali Bhutto fick sorgliga slut. Hur som helst är omfattningen av framstegen på vägen mot fullbordandet av det nationellt demokratiska programmet inom ramen och gränserna för den borgerliga staten i dag kraftigt begränsade eller i det närmaste icke-existerande i de fyra ovan nämnda länderna. Till och med i Iran där perioden under Mossadegh var kortvarig, använde sig Shahan, anvisad av sina amerikanska rådgivare, själv av egna pseudo-Bismarckska metoder för att spela rollen av både Robespierre och Bonaparte. Å andra sidan är de enda märkbara politiska organisationerna inom arbetarrörelsen i hela regionen stalinistiska organisationer, som är fullkomligt diskrediterade av en lång historia av förräderier av folkliga strider och kompromisser med den härskande makten.

På så sätt var ingen av arbetar-, nationellt borgerliga- eller småborgerliga organisationerna förmögna att dra fördelar av det missnöje som mellanskikten började uppvisa i de fyra nämnda länderna under de senaste åren. Vägen låg öppen för den småborgerliga islamska fundamentalistiska reaktionen. Detta till skillnad från Algeriet, Libyen och Irak, där den upplysta despotin under en nationellt borgerlig eller småborgerlig byråkrati tillät stora delar av mellanskikten att berika sig på oljerikedomarna och där den islamska fundamentalismen kunde kontrolleras.

⁷ I Marx och Engels berömda Anförande till Kommunistiska Förbundet 1850 finner man en annorlunda beskrivning av småborgerskapets roll även om deras uppslutning bakom arbetarklassen ännu inte kunde ses.

⁸ I Tunisien och Libanon förlamar den genomträngande ”västerniseringen” av samhället den islamska fundamentalismens framsteg, även om den är betydelsefull. Arbetarrörelsens organisationer i hela regionen är stalinistiska organisationer som är fullkomligt diskrediterade av en lång historia av förräderier av folkliga strider och kompromisser med den härskande makten.

Stöd från den reaktionära borgarklassen

Om den islamska fundamentalismen har gjort lika stora framsteg i Egypten som i Syrien, i Iran som i Pakistan, skiljer sig formerna och utbredningen av dessa framsteg, likväl som dess politiska innehåll och sätt att fungera, mycket från ett land till ett annat. I Syrien är den fundamentalistiska rörelsen huvudrivaren till den dekadenta bonapartismen under den Ba'athistiska borgerliga byråkratin, med vilken den är indragen i en kamp om liv och död. De drar fördelar av den regerande gruppens religiösa minoritetstillhörighet (Alevi). Den extrema och uteslutande reaktionära karaktären på den syriska fundamentalistiska rörelsens program reducerar nästan helt dess möjligheter att erövra makten på egen hand. Den kan inte på grundval av ett sådant program på egen hand sätta de nödvändiga krafter i rörelse som krävs för att störta den ba'athistiska diktaturen. Än mindre kan den ensam styra ett land vars ekonomiska och politiska problem är så kniviga som Syriens. Den syriska fundamentalistiska rörelsen är alltså dömd till samarbete med de syriska egendomsägande klasserna (borgare och jordägare). Den är inte, och kan heller inte vara, något mer än dess spjutspets.

Den fundamentalistiska rörelsens möjligheter att ta makten i Egypten är på samma sätt mycket begränsade. Dess relativa inflytande där är mycket mindre än i Syrien. I dessa länder har den fundamentalistiska rörelsen härdats i en långvarig kamp mot progressiva regimer, och på så sätt klart och tydligt visat sin reaktionära natur. Och just själva omfattningen av de ekonomiska problemen i Egypten skapar en grogrund för den fundamentalistiska rörelsen. I deras ögon utgör den senare en idealisk "femte kolonn" inom massrörelsen – en synnerligen effektiv motkraft mot vänstern. Det är därför som de inte är oroad när de ser den egyptiska fundamentalistiska rörelsen tävla mot vänstern inom vänsterns favoritämnen: den nationella och den sociala frågan. Varje framsteg här för den islamska reaktionen minskar vänsterns i samma grad. Den egyptiska borgarklassens inställning till den fundamentalistiska rörelsen liknar den som varje borgarklass som ställs inför en djupgående social kris har i fråga om den yttersta högern och fascismen.

Pakistan skiljer sig från Egypten i det att den fundamentalistiska rörelsen där konsoliderade sig själv främst under reaktionära regimer. Den har därför under långeliga tider lyckats reformera vissa delar av det nationellt-demokratiska programmet och på så vis utgöra en trovärdig opposition mot den rådande ordningen. Men under denna långa period stod de borgerligt nationellt-demokratiska strömningarna själva i opposition. De var mer trovärdiga, och på så sätt mer inflytelserika, än den fundamentalistiska rörelsen. Det krävdes en Ali Bhutto, att stegen på en Nasser-liknande utveckling hoppades över, som snabbt gjorde massorna främmande genom att snärja in sig i sina egna motsägelser och på så sätt göra vägen fri för den av den fundamentalistiska rörelsen dominerade yttersta högern i en tid då det inte fanns någon vänster av betydelse i Pakistan. Bhuttos bankrutthet var så uttalad att den fundamentalistiska rörelsen lyckades mobilisera en bred massrörelse mot honom. Det var för att föregripa den "anarki" som genom denna mobilisering skulle ha kunnat bli resultatet av att Bhutto störtades över ända (jämför Iran!) som en statskupp ägde rum. För att vinna den fundamentalistiska rörelsens sympati gjorde Zia-Ul-Haq's reaktionära borgerliga militär - diktatur helt opportunistiskt dess projekt för islamska reformer till sina egna. I dag är det den fundamentalistiska rörelsens uppgift att neutralisera varje "progressiv" opposition, däribland den framlidne Bhuttos parti, gentemot regimen.

I dessa tre fall har den fundamentalistiska rörelsen bara visat sig vara ett stöd för den reaktionära borgarklassen. I fallet Iran förhåller det sig annorlunda.

Iran: den omvända permanenta revolutionen

I Iran byggde den fundamentalistiska rörelsen, som främst representerade den fundamentalistiska strömningen kring det Shi'itiska prästerskapet, upp sig själv genom en lång och bitter kamp mot Shahens helt igenom reaktionära imperialiststödda regim. Den borgerliga nationalismens och stalinismens sorgliga historiska bankrutt är alltför välkänd för att här beskrivas. Icke desto mindre lyckades den iranska fundamentalistiska rörelsen, på grund av denna exceptionella kombination av historiska omständigheter, att ensam gå i spetsen för två omedelbart brännande uppgifter i den nationellt-demokratiska revolutionen i Iran: störtandet av Shahen och de avklippta förbindelserna med den amerikanska imperialismen. Detta läge möjliggjordes än mer på grund av att de två uppgifterna i fråga var i perfekt samstämmighet med den islamska fundamentalismens alltigenom reaktionära program. Den fundamentalistiska rörelsen personifierad av Khomeini lyckades alltså – då krisen fördjupades i han till den milda grad att förutsättningar för ett revolutionärt störtande av Shahen skapades då stämningarna inom mellanskikten gentemot honom nådde kokpunkten – att kanalisera den inneboende kraften hos de hårt ansatta mellanskikten och sub-proletariatet och tilldela regimen en rad svåra slag. De var nästan självmordsaktiga – på så sätt som bara en mystisk rörelse är mäktig att vara – i sin beslutsamhet att förbli oöverbäddade. Den iranska fundamentalistiska rörelsen lyckades genomföra det första steget mot en nationellt-demokratisk revolution i Iran. Men strax efter tog dess fundamentalistiska natur överhanden.

I en bemärkelse är den iranska revolutionen den *omvända permanenta revolutionen*. Med utgångspunkt från den nationellt demokratiska revolutionen kunde den, under arbetarklassens ledning, ha slagit in på vägen mot en socialistisk omvandling. Det fundamentalistiska småborgerliga ledarskapet förhindrade detta och förde den tvärtom i riktning mot *reaktionen*. Februarirevolutionen 1979 liknar förvånansvärt mycket den ryska Februarirevolutionen 1917 – två identiska utgångspunkter som ledde till en diametralt motsatt utveckling. Där Oktoberrevolutionen tillät fullbordandet av den ryska demokratiska revolutionen, förrådde det fundamentalistiska ledarskapet det demokratiska innehållet i den iranska revolutionen. Bolsjevikerna ersatte den Konstituerande församlingen, efter att ha kämpat för att denna skulle väljas, med sovjeternas i högsta grad demokratiska makt. Ayathollorna ersatte den Konstituerande församling som de placerat högst upp på sin kravlista men inte tillät se dagens ljus, med den reaktionära karikatyren av det muslimska "Expertrådet". Det öde som detta gemensamma krav fick i de två revolutionerna visar på ett tydligt sätt de respektive ledarskapens antitetiska natur och därigenom på riktningen på deras utveckling. På samma sätt tämjdes de demokratiska organisationsformer som växte fram under revolutionens lopp av det islamska ledarskapet. De iranska "shoras" skiljde sig ack så mycket från de ryska "sovjeterna"! För den nationella frågan, där bolsjevikernas proletära internationalism möjliggjorde en befrielse av de förtryckta nationaliteterna under tsardömet, vändes ayathollornas "internationalism" till en religiös förevändning för en blodig repression av de förtryckta nationaliteterna i det persiska shahdömet. Kvinnornas öde i de två revolutionerna är lika välkänt.

Det fundamentalistiska iranska ledarskapet förblev bara troget det nationellt-demokratiska programmet på en punkt: kampen mot den amerikanska imperialismen. Men det förblev kampen troget på sitt eget speciella sätt. Genom att beskriva fienden, inte som imperialism utan som "Västern" eller "Den store Satan", manade Khomeini till att kasta ut barnet med badvattnet, eller snarare barnet före badvattnet. Han tillskrev det hatade "Västern" alla den borgerliga revolutionens sociala och politiska landvinningar, däribland "demokrati" och till och med marxismen som (helt korrekt) uppfattades som ett resultat av det industrialiserade "västerländska" samhället, samtidigt som han negligerade de viktigaste banden mellan Iran och imperialismen: de ekonomiska banden. Dramat på den amerikanska ambassaden med-

förde, på det sätt som det genomfördes, ingenting för Iran. I sista hand blev det mycket kostbart eftersom vinningen gick till de amerikanska bankerna. Oavsett vad utvecklingen av den iranska fundamentalistiska diktaturen leder till, har den redan visat sig vara ett avgörande hinder för den iranska revolutionens utveckling.

Denna utveckling är dessutom mycket problematisk. Förutom den exceptionella kombinationen av omständigheter som beskrivits ovan, finns det en grundläggande skillnad mellan Iran och de tre övriga länderna: Iran har "lyxen" av en självständig småborgerlig fundamentalistisk statsmakt. Dess oljerikedomar utgör en garanti för en sund betalningsbalans och budget. Men till vilket pris och hur länge? Den ekonomiska balansräkningen under de två åren med fundamentalisterna vid makten är redan oerhört negativ i jämförelse med tidigare år. Å andra sidan kan ihålligheten i det fundamentalistiska "programmet" och den mångfald av sociala skikt som ansluter sig till det och uttolkar det efter sina egna särdrag, översättas till en rivaliserande och antagonistisk *mångfald av makter* vilkas bräckliga enighet hittills bara upprätthållits av Khomeinis auktoritet.

En livsfarlig fiende

Den islamska fundamentalismen är en av den revolutionära arbetarklassens farligaste fiender. Det är absolut och under alla omständigheter nödvändigt att bekämpa dess "reaktionära och medeltida inflytande" som det slås fast i de "Tesar om den nationella och koloniala frågan" som den Kommunistiska Internationalen antog på sin Andra kongress. Också i fall som Iran där den fundamentalistiska rörelsen tillfälligtvis ansluter sig till vissa nationella demokratiska uppgifter, är det de revolutionära kommunisternas plikt att oförsonligt bekämpa den *mystifiering* som denna utövar på de kämpande massorna. I annat fall kommer massorna med säkerhet att få betala ett högt pris. Samtidigt som de slåss gentemot den gemensamma fienden måste de revolutionära kommunisterna varna de arbetande massorna för varje reaktionär avvikelse i kampen. Varje misstag i dessa elementära frågor är inte bara ett grundläggande felsteg: det kan leda till opportunistiska avvikelser för den revolutionära kommunistiska organisationen.

Återigen måste revolutionära kommunister, också i de fall där den islamska fundamentalismen öppet träder fram i sin reaktionära skrud, utrusta sig med en taktisk varsamhet i kampen mot den. De måste särskilt undvika att falla i fundamentalisternas fälla av att föra kampen på det religiösa fältet. De måste helt och hållet föra den på det nationella, demokratiska och sociala området. För revolutionära kommunister får inte förlora det faktum att en ofta viktig del av massorna under inflytande från den islamska fundamentalismen kan och måste lösgöras från denna och vinnas för arbetarklassens kamp ur sikte. Samtidigt som de gör det måste de revolutionära kommunisterna dock orubbligt uttala sig för samhällets *sekularisering*, en nödvändig del av det revolutionära programmet. De kan tona ner sin ateism, men aldrig sin sekularisering, såvida de inte vill ersätta Marx med Mohammed!

Översättning: Lars Kaage

Översatt ur: *International Marxist Review*, vol 2 nr 3, summer 1987.